DISKUSSIE

L. Roeleveld, juris doctor Leiden, senior lektor regte, Universiteit van Durban-Westville, skryf oor: *Na-oorlogse reformatoriese besinning oor art. 36 van die Nederlandse Geloofsbelydenis (die amp van die owerheid).*

Inleiding

Die regte betekenis van art. 36 N.G.B. is al vir baie jare 'n omstrede saak.

Vandag is die regte waardering van die amp van die owerheid baie aktueel, omdat (1) daar botsings tussen kerklike en politieke owerhede, ook in Suider-Afrika, dikwels as gevolg van die nuwe teologie van die rewolusie voorkom en (2) daar in die gereformeerde wêreld ernstig probeer word om hierdie artikel te vermink en selfs af te skaf, sodat hierdie saak ook opnuut ter sprake sal kom op die Gereformeerde Ekumeniese Sinode wat in 1972 in Australië gehou sal word.

Afrikaner-Calviniste het baie belang by hierdie saak. Dit bewys ons geskiedenis. Van ons volksmanne is verwag dat hul Protestants sou wees. Toe hy sy amp aanvaar het, moes Piet Retief 'n eed aflê en beloof dat hy artikel 36 van die Kristelike geloofsbelydenis van Nederland sou nakom.¹

Die voorrede en die begin van ons Republikeinse Grondwet van 1961 wys die natuurreg af² en daarmee ook die absolute skeiding van kerk en owerheid, waaruit ons tog dikwels nog onbewus leef.

Nederlandse situasie

In Nederland het die saak van die verhouding van kerk en staat reeds aktueel geword toe na die ondergang van die Republiek in 1795, onder invloed van Franse natuurregsfilosowe, die skeiding van kerk en staat konstitusioneel deurgevoer is. Sedertdien bots die praktyk min of meer permanent met die inhoud van art. 36 N.G.B. Daarom is dit begryplik dat selfs in die oorspronklik-calvinistiese kerke verkeerde begrippe omtrent art. 36 N.G.B. ontstaan het, wat o.a. gelei het tot die verminking daarvan deur die sinode van die Gereformeerde Kerke van Utrecht in 1905. In die Nederlands Hervormde Kerk was, soos bekend, die gesag van die Belydenis reeds op 'n baie vroeër tydstop aangetas.

Na die Tweede Wêreldoorlog het 'n stroomversnelling met politieke gevolge plaasgevind. Vrae omtrent die owerheidsgesag het as gevolg van die Duitse besetting reeds in 1940—1945 onder bespreking gekom, al was daar nie persvryheid nie. Gedurende die rewolusie daarna in Nederlands-Indië het die Nederlandse regering, o.a. op aanbeveling van persone soos prof. dr. J. Verkuyl, sy swaardmag uit die hande gegee en die beskerming van die inheemse volke oorgedra aan die rebel Soekarno. Hierdie drama het hom in 1962 in die geval van Nieu-Guinea (Wes-Irian) herhaal. Die kerklike ver-

val het die politieke drama bespoedig en begunstig. Amerika en Brittanje het die Soekarnobewind gehelp, maar sy rewolusie het geseëvier omdat in Nederland art. 36 N.G.B. uitgehol en afgebreek is.

Die situasie in die Republiek van Suid-Afrika is vandag nog baie gunstiger. 'n Mens kan sê dat die Republiek volgens die Grondwet 'n Christelike Staat is. Die Holland-Afrikaanse kerke besit almal in hulle Belydenis art. 36 N.G.B. in sy oorspronklike redaksie. Daar is nog baie Calvinistiese politieke en kulturele leiers. In die stryd teen kommunisme en terrorisme en internasionalisme (die Suidwes-saak) het die regering 'n vasberade standpunt ingeneem. Maar die duiwel is gedurig op die loer om die krag van die volk en regering te breek deur die kennis van hierdie geloofsartikel te vervaag.

Die beginsel van Dordt in die „Wilhelmus”

Artikel 31 van die Kerkorde van die Nasionale Sinode van Dordrecht 1618—1619 hou die beginsel in, dat wat op 'n kerklike vergadering met meerderheid van stemme besluit is, as vas en bindend beskou moet word tensy bewys word dat dit in stryd is met Gods Woord of die artikels van die Kerkorde. Hierdie beginsel is vasgestel deur die Nederlandse Kerke tydens die 80-jarige oorlog. Ons weet dat Kuyper hierdie artikel-31-motief as grondmotief vir heel die lewe geken en gepreek het. Schilder³ wys in hierdie verband op die laaste woorde van die „Wilhelmus”, wat nog altyd die Nederlandse volkslied is, alhoewel steeds minder Nederlanders die ware inhoud van daardie „nuwe Christelike lied” verstaan.

Die *Wilhelmus* is as volkslied uit die diepte van stryd om die vryheid van die godsdiens en staat gebore terwyl dit geskyn het asof alles verlore was.⁴ Die grondmotief hoor ons in die slot:

*Voor Godt wil ick belijden,
En sijner grooter macht,
Dat ick tot gheenen tijden
Den coninck heb veracht;
Dan dat ick Godt den Heere,
Der hoochster Majesteyt,
Heb moeten obediëren
Inder gherechtigheyt.*

Obediëren is gehoorsaam. Die *Wilhelmus* begin en eindig met die koning van Spanje. Die Prins het die gesag van die koning nie verwerp in rewolusionêre wellus nie; hy het hom „altyd geëer”. Maar aan die slot kom die grote *tensy*. *Tensy* hy besluite neem, wat teen die wil van God ingaan. Dit is die grondmotief van artikel 31 K.O. wat die *hele* lewe raak. Dit is ook in artikel 7 van die Konfessie en in die Kategismussondag oor die *gesag* vervat. Ons wil nie kerk en politiek vermeng nie. Maar ons kan ons *lewe* nie in stukke knip nie...

Gewetensvryheid

Fruin merk hieromtrent op: „Gewigtig voorseker was die bepaling van artikel XIII van die Unie van Utrecht, uitdruklik tot grondwet van die staat van die Verenigde Provinsies aangeneem, dat een yder particulier in zijn religie vrij zal mogen blijven, ende dat men niemant ter cause van de religie sal mogen achterhalen of ondersoecken’ ”.⁵ Daarmee is alles wat na inkwisisie lyk uit Nederland verban. En nooit, vir sover ek weet, is selfs deur die predikante van Seeland, die onverdraagsaamste van almal, aanranding van hierdie grondreël beoog nie. Inteendeel, in 1651 erken die State van Seeland... dat die Roomse nie in hul gewete en in hul geloof ondersoek of enigsins bemoeilik mag word nie. Die gewete is steeds deur almal as ’n ontoeganklike heiligdom respekteer. Die heersende party mag bevordering van wat in sy oë dwaling was, belet, maar geloof daaraan is nie tot misdaad gereken nie. In die huislike kring mag andersdenkendes vry hul godsdiensoefeninge uitoefen.

Gereformeerdes en Lutherane

Afgesien van die konflikte met die Roomse en Doperse het die verskil tussen Gereformeerdes en Lutherane ook tot politieke botsings gelei. I. de Wolff⁶ sê dat streng Lutherane hulle in 1581 verset het teen die afsetting van Filips van Spanje as soewerein van die Nederlande. Hulle glo ’n mens behoort dié van God gegewe owerheid in sy wêreldlike bestuur te bly eerbiedig en handhaaf, selfs wanneer hy teen die evangelie gekant bly. Die Lutherse predikant van Woerden, Beatus, het in 1579 in sy prediking die State baie skerp aangeval en in sy kanselgebede vurig gesmeek dat God die planne tot afsetting van Filips moet verydel. Dit bring hom in konflik met die State met die gevolg dat hy by akte van 10 Nov. 1579 deur die State uit sy amp gesit word. Deur bemiddeling van die prins van Oranje is later sowel die hervormde as die lutherse godsdiensoefeninge weer toegestaan.

Toe in 1581 die afsetting van Filips ’n feit word, het ’n latere lutherse predikant van Woerden, Mattheus Rudse, heftig geprotesteer. Hy het daardie daad in ’n geskrif as sondig verwerp en geveier om ’n eed van trou aan die State af te lê. Hy is in 1582 verban. Na verdere moeilikheid het die State op 5 September 1594 bepaal, dat in Woerden en die hele Holland geen ander dan die hervormde godsdiensoefeninge sou gehandhaaf word nie. Die Lutherane het hul vryheid van godsdiensoefeninge met ’n beroep op die resoluë van 4 April 1580 en by resoluë van 30 Desember 1603 geslaag. Woerden het sy rol as bolwerk van die Lutheranisme uitgespeel, maar die godsdiensoefeninge was behou!

Orals waar die Lutherane hul rustig gehou het, is hul met rus gelaat. Eers nadat hul hul met lastering en bitterheid ’n pamfletoorlog teen die Gereformeerde ontketen het, is hul vryheid om te vergader weggeeneem (Utrecht in 1605, Leiden in 1601, Rotterdam in 1604).

Latere samesprekingspoginge tussen Gereformeerde en Lutherse

het misluk (1604—1607), omdat die gemeenskaplike basis ontbreek het. Van 1607—1618 word in die kerklike acta niks meer omtrent die verhouding met die Lutherse gevind nie. In daardie tyd word die kerklike lewe heeltemal beheers deur die felle twiste oor die arminianisme.

Geen gewelddadige kettervervolging nie

Vervolging „te vuur en te swaard” van ketters was heeltemal vreemd aan ons vadere. In ’n uitdruklike uitspraak van 1575 het hul die taak van die kerk duidelik gestipuleer en in 1578 het hul dadelik baie streng opgetree toe ’n gerug die rondte gedoen het dat ’n priester gewelddadig vervolg is.

Die kerklike opvatting was moontlik, dat die owerheid verplig was om die sektes te weer omdat die godsdiensoorlog gevoer was vir die gereformeerde religie.⁷

Maar vir onse vadere was daar in die belydenis oor die amp van die owerheid met betrekking tot die kerkdiens ook ’n sterk defensiewe element. Hul moes in daardie tyd ’n swaar stryd voer tot behoud van die ware kerk. In die begin was hul min. Rome was ’n akute gevaar en het propagandisties en ondergronds gewerk. Die volk was aanvanklik fel antipapisties, maar tog eintlik sonder innerlik verweer omdat die kennis minimaal was. Allerlei roomse gebruike is in ere gehou. Onder invloed van die Wederdopers het baie mense nagelaat om hul kinders te laat doop. Gereformeerdes en Roomse het huwelike aangegaan. Nog in 1594 word op die noord-hollandse sinode gekla oor die openlike Roomse geweld teen die ware religie.

Die wyse optrede van Dordt m.b.t. kerk en owerheid

Die Nasionale Sinode van Dordrecht 1618—1619 het nie net art. 36 N.G.B. outentiek hersien en vasgestel in die Nederlandse en Franse taal nie, maar ook art. 28 van die Kerkorde vasgestel. Die Sinode het nie gehuiwer om op grond van daardie bepaling aanbevelings aan die owerheid te doen nie.

Volgens die Post-Acta (177e sessie) het die Sinode aan die Owerheid aanbevelings gedoen met betrekking tot beskerming, versterking, bevestiging en verdediging van die gereformeerde leer; approbasie van die kerkenordening; vertaling van die Bybel; verbetering van die skole; toesig op die universiteite; vassstelling van ’n huweliksordonnansie; voorkoming van verspreiding van skadelike en skandelige boeke; voortplanting van die Evangelie in die afgeleë lande in die Indië en elders; uitvind en aanwend van middele tot diens en versterking van vrome Christene en kerke onder vervolging in die naburige provinsies; wering van Roomse priesters binne die verenigde provinsies; strengere wette teen die paapse afgodery en superstitie; lastering deur die Jode, waardeur Christene afvallig word; ’n baie skerp verbod teen die gruwelike en menigvuldige ergerlike profanasies van die sabbat en ontering van die gereformeerde religie deur markdae, kermisse, wapenoefening, jag, vis, voëlvang, ko-

medie, dans en allerhande minder noodsaaklike slaafse werke; politieke straf op alledaagse vloek en sweer; bestryding van misbruike van die eed; voorsiening in die nooddruf van die predikante omdat in baie provinsies die traktemente van die dienare van die Goddelike Woord en van hul weduwees baie gering was, hoewel daar nogtans genoeg kerklike middele was.⁸

Soos bekend het die Gereformeerde godsdienste die heersende gebly tot die Franse tyd in 1795. Die Romeins-Hollandse reg op hierdie punt word deur meester Thymon Boey⁹ implisiet as volg vermeld: „... wy leeven in een Land, daar een ieder vry denken, spreek en schryven mag, als hy de Waare-Godsdienst, zijn Overheid, en evenmensch niet te na spreekt...”

Volgens J. Francke reël art. 36 N.G.B. nie die verhouding kerk en staat nie maar van owerheidspersone tot religie

Ds. J. Francke het in 1947 in 'n uitvoerige studie,¹⁰ op grond van geskiedenis en Skrifeksegese aangetoon, dat die skrapping van die 21 woorde uit art. 36 N.G.B. op ondeugdelike gronde berus. Hierdie artikel spreek nie oor die verhouding van kerk en staat nie, maar oor *die verhouding tussen owerheidspersone en religie*. Dit bely geen politieke of staatkundige beginsels nie, maar gee die Wet en norm van God vir die owerheidspersone. Die gemene-grasie-leer van Kuyper het die bedoeling van art. 36 N.G.B. verduister.

In 'n ander studie¹¹ stel hy die vraag of ons gebonde is aan die teks van die Belydenis ooreenkomstig die Woord van God en of ons die uitleg van die Belydenis volgens die bedoeling van die opstellers en van die vadere moet aanvaar. Hy verdedig die eerste opvatting sonder dat hy die nut van geskiedenisnavorsing ontken.

K. Schilder oor die wanbegrip van art. 36 N.G.B. by Utrecht 1905

1. Onder die opskrif „Landverrader? — Kerkverrader!”¹² bespreek hy die konflik tussen die profeet Jeremia en die koning Zedekia volgens Jeremia 32 : 2, 6, 9; 34 : 10, 11. Die koning sien Jeremia as 'n landverraaier en werp hom in die gevangenis. Maar Jeremia het enersyds 'n andere kwalifikasie vir die koning: nie *land-verraaier* nie, maar *kerk-verraaier*.

Die kerk *in* die volk, *in* die nasie, kan en moet vir die nasie tot seën wees as soutende sout en ook as liggende lig, indien sy haar kerk-karakter suiwer hou en haar *politieke* credo opbou uit haar *geloofsbelydenis*. *Wil jy geen landverraaier wees nie, moet jy dan ook geen kerk-verraaier wees nie. Jy is geen van beide nie of anders albei tegelyk.*

2. Na aanleiding van die vraag of die verloëning van die kerklike konfessie 'n selfstandige optrede in die politiek regverdig, het Schilder in 'n aantal artikels¹³ die besluit van Utrecht—1905 beskou. Hy sê daarin o.a. dat vir sover die kerklike *Belydenis* die prinsipiële arbeid in 'n vereniging raak, is dit 'n misdaad om te verklaar dat ons in hierdie vereniging nie kerk is nie. Wie hom so op die beginsel van soewereiniteit in eie kring beroep, bedink

nie meer dat die professore die Belydenis in hul *vóór*-wetenskaplike bestaan aanvaar het nie, ook as grondslag vir moontlike toekomstige wetenskaplike arbeid en dat die politieke leiers dieselfde Belydenis aanvaar het in hul *vóór*-politieke bestaan as grondslag vir hulle toekomstige politieke arbeid.

Schilder wys verder op die kerklike breuk; die invloed van die natuurreg in die Vrye Universiteit, die gemene-grasie-leer van Kuyper, dat die gemis aan duidelike binding van die grondslag van die Vrije Universiteit aan die kerklike belydenis ook hiermee te doen het en vervolgens toets hy art. 3 van die 1946-Program van Actie van die Anti-Rewolusionêre Party aan art. 36 N.G.B. (Artikel 3 lui: „De niet-neutrale, de Christelijke Staat heeft de geestelijke vrijheid te handhaven en te bevorderen; de geestelijke verscheidenheid te eerbiedigen”).

In art. 36 N.G.B. is nie sprake van handhaaf en bevorder van die geestelike vryheid nie, maar van die heilige kerkdiens en die koninkryk van Jesus Christus. Dit is dus iets anders. Schilder ondersoek uitvoerig die skraping van die woorde in daardie artikel deur die Sinode van 1905, wat hier van belang kan wees. Wat is geestelike vryheid, vra hy. Is hier sprake van „geestelik goed” wat van die Heilige Gees tot ons kom of van ’n goed wat in die gees van die mens veranker is? „Geestelike vryheid” moet in art. 3 ruimer bedoel wees dan kerklike vryheid of die vryheid wat in Christus Jesus is.

Schilder stel verder dat die traktaat van Calvyn slordig gesitêr is. Die titel daarvan is nie „*dat die ketters met die swaard gestraf moet word nie*”, maar „*dat die haeretici met die reg-van-swaard bedwing moet word*” (*iure gladii coercendos esse haereticos*). In „haereticos” is behalwe die element van „eie” leer óók ’n element van groepsvorming, van skeurmaking (vgl. ’n filosofiese haeresis) waarop Calvyn bedoel. Hy wil net die swaarste gevalle met die dood straf. Die swaard-reg gebruik die owerheid in baie gevalle sonder om die *swaard* te hanteer. Die Synopsis verswak in stelling 66 dus nie Calvyn se opvatting nie.

Calvyn spreek ook oor tweeërlei regering wat nie oor die mens nie, maar *in* die mens geskied. (Kyk Institusie III, 19, 15, par. 14 en 15, die een *geestelik*, waardeur die *conscientie* tot vroomheid en tot die diens aan God onderrig word, die andere *burgerlike*, waardeur die mens opgevoed word tot die pligte van menslikheid en burgerlike pligte). Die gewete is ook gebonde aan die burgerlike wette. Die redenering van die Rapport, dat die twee regeringe oor die mens niks met mekaar te doen het nie en dat die een nie op die terrein van die ander mag kom nie, verval hiermee. Calvyn kon selfs sonder om die dood van die ketters voor te skryf dat die owerheid ’n positiewe taak het om die kettery te beteuel.

Voetius (Disp. III, 806) wys ook op die verkeerde vertaling van die titel van Calvyn se traktaat. Hy sê dat die Lutherane in hierdie opsig ook verkeerd beskuldig is en dat die dood van ketters nooit in publieke belydenisse geleer is nie.

Schilder kom op grond van die Synopsis, bl. 624 teenoor die

Rapport van 1905 met die konklusie dat die Rapport 1905 nie net ingegaan teen so wel die ou as die nuwe redaksie van art. 36 N.G.B. nie. Indien die owerheid van *alle* inmenging in geloofsake moet afsien, dan *mag* hy ook nie doen wat art. 36 positief as sy taak erken nie. In feite word die roer hier omgegooi, want *alle* rewolusionêre sê (soos die Anabaptiste reeds gedoen het): „Ons rewolusie is 'n saak van *geloof* en *religie*, meneer”.

Schilder se besware teen J. H. Bavinck se interpretasie van vryheid van godsdiens

Kort voor sy heengaan op 23 Maart 1952 het Schilder nog sy besware teen die opvatting van J. H. Bavinck, die vroeëre sending-hoogleraar, gepubliseer.¹⁴

Gedurende 1952 was daar in Oosterbeek 'n simposium onder voorsitterskap van Bavinck. Volgens 'n persberig is daar 'n kommissie gevorm bestaande uit drie humaniste, twee gereformeerde, twee roomse en een hervormer. Die kommissielede het hul opvatting omtrent vryheid van godsdiens, lewensooruiging (beleef, bely, propaganda, geestelike versorging) en vryheid tot oortuigingsloosheid in 5 stelling saamgevat:

1. Eerbiediging van die vryheid van godsdiens en lewensooruiging in een van die bindende grondslae van die Nederlandse kultuur. Hierdie vryheid omvat die reg om 'n godsdiens as lewensooruiging aan te hang, persoonlik en in gemeenskap te beleef, daarvan ook in die openbaar te getuig, dit te verdedig, te verbrei en uit te dra.

2. Die eerbiediging van hierdie vryheid is gefundeer in eerbied vir die Waarheid, wat ook inhou, dat die Waarheid in vryheid omhels moet word en elke dwangmatige ingrype (geestelik, filantropies, medies, sosiaal of ekonomies) afgewys moet word.

3. Hierdie eerbiediging roep probleme op vir diegene wat hierdie eerbied vir die Waarheid self nie laat geld nie en dwangmatig wil ingryp in die oortuigings van ander en vir diegene wat onder 'n geestelike en sedelike nihilisme (as gevolg van 'n relativistiese skeptisisme, wat objektief waardes ontken) die Waarheid metterdaad relativer en/of ontken.

4. Voortvloeiend mag dwangmatige ingrype slegs in uiterste noodsaak gedoen word. In eerste instansie moet dwalinge geestelik bestry word.

5. Die owerheid moet in beginsel gelykberegtiging vir elke agbare lewensooruiging waarborg terwyl op geestelike niveau onderlinge stryd volledig gevoer kan word.

Volgens dieselfde persberig het 'n toehoorder gevra, of mens in stelling 2 nie eerder kon spreek van „eerbied vir die menslike *persoonlikheid*” dan van „eerbied vir die *Waarheid*” nie, omdat die begrip „vryheid” vir ons vandag heeltemal 'n ander inhoud het as vir manne vyf of tien eeue gelede.

Schilder vra derhalwe of iemand wat sy ideologie (soos die helpers van Hitler gedoen het) „religieus” noem, dan die reg het om te verdedig? Kan die „ongebondenheid van die mense” (art. 36)

dan maar net 'n religieus pak aantrek en daarmee as „religieuse antichrist” wegkom?

Schilder beskou die sogenaamde liefde vir die waarheid 'n afgodjie van abstraksie. So bly geen *ius gladii* (swaardreg) meer oor nie. Die hele saak word op 'n kultuurbasis gebou. Religievryheid is dan 'n „kultuurkwessie”. Schilder meen dat sulke heroute oor kultuur en gemene grasie nie te spreek is nie. Trouens: 'n religieuse vermomming stel 'n ieder as „agbaar” voor! Onder voorsitterskap van prof. Bavinck is die pote van die tafel, waarop art. 36 lê, geluidloos deurgesaag.

Kommentaar van P. Deddens¹⁵

In 'n studie oor christendom en humanisme het Deddens die opvatting van Castellio, wat die dood van ketters afkeur met dié van Calvyn, wat dit soms toegelaat het vergelyk, Deddens keur die dood van ketters af, maar wys daarop dat Calvyn in sy motiewe in ooreenstemming van die Skrif is. Deddens laat nie soos Calvyn en Beza alleen die Ou Testament, veral Deuteronomium 13, spreek nie, maar ook die Nuwe, o.a. Matt. 13 : 18—20, Lukas 9 : 54—56, Joh. 3 : 17 en 12 : 47.

Die teokrasie van Israel met sy baie besondere prerogatiwe en postulate het plek gemaak vir die uitlegging van die Verbond van God tot alle geslagte, tale, volke en nasies, *waaruit* die Here vir hom nie 'n teokratiese *volkskerk* nie, maar 'n *gemeente* vergader. Deddens wil daarmee aan die betekenis van die Ou Testament en Deut. 13 nie te kort doen nie, want die wraak van die Verbond is nooit afgeskaf nie. God handhaaf die onskendbaarheid van Sy Majesteit aan die begin van die geskiedenis voor elke oog, om later wanneer die son van die genade in die zenith staan deur sy Woord te herinner, hoe Hy sy glorie aan die einde van die geskiedenis sal handhaaf.

Kommentaar van J. Faber¹⁶

In artikel 36 N.G.B. bely die vadere die taak van die magistrate ten aansien van die kerklike sake. Hierdie taak het 'n negatiewe en 'n positiewe kant en geld ook ten opsigte van die eerste tafel van die wet. Die owerheid moet die bose straf en die vrome beskerm.

Die negatiewe kant van die amp van die owerhede ten opsigte van die eerste tafel van die wet bestaan in die wering en uitroeiing van alle afgodery en valse erediens en die te gronde werping van die ryk van die antichris.

As positiewe taak moet die owerheid hiervoor die prediking van die Woord en die koninkryk van Jesus Christus laat voortgaan. Die kerkediens is die heilig ministerium aan die volksvergadering van die koninkryk van die hemele.

Dit is opmerklik dat die volgorde van art. 36 N.G.B. chiasies is: negatief word eers gespreek van die taak van die owerheid ten opsigte van die valse erediens en daarna van sy taak ten aansien van die raak van die antichris, terwyl omgekeerd aan positiewe kant van

die magistrate-amp eers oor die koninkryk van Jesus Christus en daarna oor die prediking van Woord en Evangelie gehandel word.

Hierdie verstrengelde volgorde toon hoe onse vadere 'n direkte verband gesien het tussen kerklike kultus en koninkryk, sowel by die valse kerk en die sektes as by die ware kerk van Jesus Christus.

Indien die owerheid die ryk van die antichris wil te gronde werp, moet hy allereers en allermees bedag wees op wering en uitroeiing van alle afgodery en valse godsdiens en valse kultus.

En omgekeerd geld ook: die magistrate kan die koninkryk van Jesus Christus alleen bevorder deur die hand te hou aan die heilige kerkediens en oral die Woord van die Evangelie te laat predik. Want deur die verkondiging van die Evangelie van die koninkryk werk die Heilige Gees die geloof in die harte (Heid. Kat., Sond. 25; vgl. ook D.L.R. III/IV, 17).

Goossens contra Verkuyl¹⁷

In 1948 het ds. J. Verkuyl, predikant in Nederland-Indië, gepro-moveer by verdediging van 'n tesis „*Enkele aspecten van het probleem der godsdienstvrijheid in Azië*”. Aan 'n kritiese bespreking van hierdie proefskrif deur Goossens ontleen ek die volgende:

Volgens Verkuyl het Christus gewil dat alle mense tot bekering kom, d.w.s. dat almal in die geleentheid kom om in vryheid te beslis, totdat Hyself in die Dag van die Oes skeiding sal maak. Die Christelike Kerk moet daarom ook opkom vir die vryheid van die ander religies, nie uit eerbied vir die oortuiging van daardie ander mense nie, maar uit vertroue in die oortuigende mag van die Heilige Gees. As die kerk dit nie doen nie, vestig hy sy vertroue nie op sy Here nie, maar op geweld en dwang (bl. 273). Huwelikswetgewing, Son-dagswetgewing, ens., mag nie die volksgewete bind nie, want elke gewetensdwang weerstaan die ordinansie van God.

Op bls. 270—273 word betoog: As die Owerheid die Christelike Godsdiens vrylaat, bevorder hy die koninkryk van Jesus Christus; as hy die afgodediens nie belemmer nie, handel hy in ooreenstem-ming met die wil van Christus.

Volgens Goossens volg uit hierdie stelling dat die owerheid die ryk van Mohammed, Confucius, Boeddha of later die Antichris moet bevorder. Hy wys dat al die ontsien-van-vreemde-gode het uit huma-nistiese oorwegings voortgekom en 'n mens sien in elke godsdiens 'n stadium van ewolusie van die mensheid.

Die *publieke opinie* is 'n faktor wat nie *kan* en ook nie *mag* genegeer word nie. Maar die publieke opinie is nie 'n onstuitbare wilde stroom nie, sodat daar vir die owerheid niks anders te doen staan nie as om hom te laat meesleur nie. Nee, die politieke mags-hebbers is geroep om met die lamp van God se Wet en Woord daar-die publieke opinie te *vorm* en te *lei*. Goossens wys op die oordeel oor die ontroue knegte (Lukas 12 : 47, 48). Hierdie wetenskap be-hoort 'n Christelike nasie, wat heerskappy voer oor nie-Christelike nasies, sy ontsaglike verantwoordelikheid des te skerper voor oë te stel. Wanneer Nederlanders en Javane, byvoorbeeld in Indië die

Sabbatgebod met die voete vertrap, staan almal skuldig, maar die Nederlanders is meer skuldig. 'n Owerheidspersoon, wat sy verantwoordelikheid ontduik, staan skuldig. Elkeen wat byvoorbeeld in die Nederlanders se demokratiese stelsel persone verkies wat groep is om te regeer, dra eweneens verantwoordelikheid. Die griewe van die Oosterling teen die Westerse „oorheersers” vind hul oorsprong nie in 'n te Christelike mentaliteit van die Westering nie, maar juis in sy onchristelike mentaliteit: sy rassewaan, egoïsme, ens.

Die kerk moet (volgens Verkuyl) bid vir die verdrukke Hindoes in Pakistan en vir die verdrukke Moslems in Indië — en volgens Verkuyl moet die owerheid „nie belemmer”, „beskerm” en „vryheid waarborg”. Die owerheid moet op sy „baie beperkte terrein” beweeg.

Miskien kan 'n mens nou begryp, waarom die sendingsman Verkuyl medepligtig is aan die drama van Nederlands-Indië van 1948 en daarna en ook hoekom hy teen die Christelike bevolkingspolitiek van die Republiek van Suid-Afrika gekant is.

Skeuring in die Nederlandse „Anti-Revolutionaire Partij”

Na die skeuring in die Gereformeerde Kerke van Nederland gedurende die veertiger jare het 'n skeuring in die politieke party gevolg. Dié wat hulle van die party afgeskei het, het weer raakgesien wat art. 36 N.G.B. en die hele Geloofsbelydenis vir die praktiese politiek beteken. Die reeds genoemde kongres van Gereformeerdes in 1948 was 'n besinning daartoe. Daarna stig hulle die Gereformeerde Politieke Verbond.

Die gedagtes van die vrygemaakte gereformeerdes omtrent gereformeerde politiek word kortliks vertolk deur die volgende:

C. Trimp¹⁸

Die hart van 'n politieke party, wat nasionaal en gereformeerd wil wees, is die oortuiging dat ons *juis as belyders skuldenaars van die nasie* is. Agter die party staan die kerk met die Evangelie en as belyders weet ons dat God van die vaderland gehoorsaamheid eis.

In die nasie tref ons 'n volk en die amp van die owerheid met die ere naam liturg van God, dienaar van God, aan. Hy het sy swaard van dieselfde Christus ontvang wie ons eer as Hoof. Dit is nie voldoende om die gemene-grasie-konsep van Kuyper — hoe noodsaaklik ook — te kritiseer nie. *Die Here roep ons al dringender om met mekaar positiewe werk te doen.*

Wanneer ons nie die antitese aanvaar nie, sal al die kwale van die verlede hul vertoon: die kwaad van *party-dissipline*; leier-verheerliking; die daaglikse en weeklikse tirannie van die partybeheerste pers, wat van vrye Christenmense verwronge skepsele, fanatiste, zelote, stembus-vee maak.

Is politiek die kuns van die bereikbare?

Wanneer I. A. Diepenhorst die natuurreg in die Christelike

politiek laat indring, bespreek K. Schilder¹⁹ die idee dat daar op politieke gebied nie so sterk na beginsels gevra moet word nie. Hul sê: pas op vir die stuurder aan die wal, d.i. vir teoretici, wat agter hul buro wel prinsipiële lyne kan trek, maar nie in die politieke kruitdamp staan nie. Hierdie stuurder het nou eenmaal geen ondervinding van die *praktiese* moontlikhede, waarvoor 'n politikus geplaas is nie. Politiek is nou eenmaal 'n kwessie van *kompromisse*. En dit bring mee dat 'n politieke handeling, hoewel nie uitsluitend nie, maar dan tog grotendeels, na sy *effekte* (resultate) beoordeel moet word. Selfs Rutgers het vermaan en gewys dat die politiek altyd met *moontlikhede* moet reken. (Kyk die skeibrief van Moses (Matt. 19 : 8; kyk Lukas 14 : 31—33). 'n Suiwer gesindheidsetiek („Gesinnungsmoral”), wat die *effek* van die handelinge heeltemal in die wêreld buite rekening sou laat, sou sonder inhoud wees en is eintlik ondenkbaar.

Teenoor die „Gesinnungsmoral” wys Schilder dat „moraal” (etiek) wat sy naam werd is, is *preskriptief*; dit raak gesindheid maar het ook *inhoud* wat die wil van God ook vir die raadsale van die land verkondig. Die Woord vergun ons geen enkel oomblik om ons los te maak van die bodem van die werklikheid nie; dog net so min om ons te laat *reguleer* deur enigiets anders dan sy geopenbaarde wil.

„Kraat en doel der politiek”²⁰

Onder hierdie titel het 'n 15-tal vrygemaakt-gereformeerdes na aanleiding van die krisis in die anti-rewolusionêre party in Nederland 'n sterk appêl gedoen op die Heilige Skrif en die Belydenis (veral ook art. 36 N.G.B.). Hulle wys dat die onderdane van die ryk van God altyd lede van die kerk van Christus is en dit ook in hul politieke party bly, gebonde aan die belydenis van die kerk. Die staatkundige party is nie 'n kerklike nie maar tog wel 'n baie werklike „geloofsgemeenskap”, 'n gemeenskap van beginsels wat vir die staatsbeleid tot rigsgnoer geneem behoort te word.

Die samewerking moet nie „inter-kerklik” wees nie, maar mag en moet bestaan tussen kerke, wat één is in hul Heer, geloof en doop en mekaar as ware kerke van Christus erken en derhalwe in een kerkverband leef. Die kerk is primêr, die politieke party sekondêr. Die belydenis van die Evangelie is die krag en die doel van alle menselike handelinge — ook die politieke.

J. Kamphuis²¹

Hy benadruk die plek van art. 36 N.G.B. in die geheel van die Konfessie. Art. 28 spreek oor *bose owerhede*, omdat dit vashou aan die radikale verdorwenheid van die menselike natuur (Kat. vr. 5; 8; Leerreëls III/IV), waardeur die mens die lig van die natuur ook in natuurlike en burgerlike sake nie reg gebruik nie. Ook die owerheid is onderworpe aan die Wet van God. Prinsipiël is daar egter geen konfliktsituasie tussen Kerk en Owerheid nie, want die owerhede is verorden deur ons goeie God. Daarmee word die belydenis 'n

anti-rewolusionêr dokument. Die konfessionele Gereformeerdes soek die oorsprong van die owerheid nie by Moses nie maar in die paradys (beroep op P. Cornelisz in „Grondighe Wederlegginghe”, Amsterdam 1597) toe die man as hoof oor die vrou gestel is. (Kyk Ursinus, Schatboek by Cat. vr. 104. Festus Hommius stem met hom saam).

Die Belydenis baken die ampsbevoegdheid van kerk en owerheid skerp af. Art. 32 N.G.B. spreek oor regeerders van die kerk. Die kerkraad heet die „senatus”. Art. 30 spreek egter versigtig in onderskeiding van die owerheid dat die kerkraad is as (quasi) ’n raad van die kerk en van „geestelike politie”. Die onderskeidings in art. 28, 30 en 71 D.K.O. moet ook in aanmerking geneem word. Daaruit blyk, dat die Belydenis teen kerkistiese imperialisme is. Dit is teen staatsvergoding sowel as staatsveragting. Beide regerings, burgerlik en kerklik, is onderworpe aan die ene Here, die Koning van die Kerk (Heid. Kat., Sondag 39). Die rusdag ontspring in die paradys net soos die owerheidsgesag. Die Wet voor Moses bly volledig van krag ook na Christus.

C. Vonk²²

Hierdie predikant het baie uitvoerig en gedokumenteerd die opvattinge van Calvyn en van Guido de Brès sowel as die geskiedenis van art. 36 in sy werk weergegee. Hy bevestig wat hiervoor gestel is.

A. J. Verbrugh²³

Hy wys daarop dat dr. A. Kuyper — en ook dr. H. Dooijsweerd in A.R. Staatskunde 22, 70 (1952) — in art. 36 lees dat die owerheid bestaan ter wille van die sonde. Daar staan egter in art. 36, dat onse goeie God aan die owerheid (wat toe dus reeds daar was!) na die sondeval die swaard in hande gegee het. Die owerheid het dus reeds voor die sondeval die kultuurtaak van Gen. 1 : 26 gehad.

Ons in Suid-Afrika

Die vrae rondom art. 36 N.G.B. het ook in ons land nie aan die aandag ontsnap nie.²⁴ Ons moet ons egter opnuut besin in verband met die algemene en besondere situasie van ons land. Daartoe behoort die oorweging van die vereistes wat die Woord van God aan die Staat stel, veral wanneer dit as ’n Christelike Staat wil deurgaan. Na my opinie beteken dit o.m.:

Erkenning van die oppergesag en leiding van die Almagtige God, soos reeds in ons Grondwet uitgedruk, en wat dit sowel prinsipiële (Openb. 14 : 7; 17 : 14 en 19 : 16) as praktiese (in moontlike verbetering van reg en regsinstellings) beteken. Ons moet die Koningswet in Deut. 17 : 14—20 vir vandag verstaan. So mag daar bv. geen ekstra profyt uit die owerheidsamp gemaak word nie. Ons moet die gehoorsaamheidsplig van die burgers (Titus 3 : 1, Cat. Sond. 39) vashou. Daar is die regsekerheid ook ten opsigte van die owerheid, vir wie Psalm 15 : 4b ook geld. Die Skrif gee voorskrifte t.o.v. behoeftige burgers, die weduwee en wees, en hulle kan soms deur die

abnormaal hoë prosesekoste en -risiko's juis daarom geen reg kry nie.²⁵

Die toetsing van die bestaande staatsreg aan die Calvinistiese beginsels is ook 'n baie belangrike saak. Ons aanvaar die bestaande situasie dikwels te kritiekloos.

Gelukkig geld vir Suid-Afrika nog in baie opsigte wat Wormser²⁶ in 1862 vir Nederland geskryf het:

'n Volstrekte skeiding van Kerk en Staat, waardeur die Staat hom sonder God en godsdiens sou verklaar, is sowel onmoontlik as anti-nasionaal, omdat Kerk en Staat in elke persoon ten nouste verenig is. Wel kan in 'n land, waar die Kerk geskeur is, en hom in verskillende, mekaar soms vyandige, dele openbaar, die Staat weier om een van die dele, met uitsluiting van die andere, as die Kerk te erken; maar hy kan hom nooit ontslaan van sy betrekking tot die Kerk in sy geheel nie. Ofskoon dus geen staatkundige nie, en ook geen godgeleerde van beroep nie, wens ek, eenvoudig in my hoedanigheid as lid van die gehele liggaam van die nasie, my besware in die midde te bring teen die verwydering van alle Christelike beginsels uit ons nasionale instellings; en ek grond my op die feit: *dat onse gehele nasie gedoop is*. Die ganse Nederlandse nasie is gedoop met uitsondering van die Israeliete, wie as vrug van positief-Christelike verdraagsaamheid regte besit. Daarom is dit ongerymd om die staatkunde los te dink van die Christendom.

Na 'n uiteensetting van die Kinderdoop, waardeur die kerk en die nasie gebou word, besluit Wormser sy boek: *Leer dan aan die nasie om sy doop te verstaan en waardeur — en kerk en staat is gered!*

NOTE

- 1 Staatsopvatting van die Voortrekkers en die Boere, deur E. F. W. Gey van Pittius, Tweede Hersiene Druk, Van Schaik, Pretoria, 1958, bl. 39.
- 2 Sien my studie in die Huldigingsbundel Daniel Pont, 1970, Kaapstad, bl. 295—325 op bl. 301.
- 3 K. Schilder, hoogleraar dogmatiek Kampen 1933—1952: *De Reformatie*, 20 April 1946.
- 4 Rudolf van Reest: *Dichterschap en Profetie II*, 1954, Goes, bl. 76—104.
- 5 Robert Fruin, vrysinning historikus: Tien jaren uit de 80-jarige oorlog 1588—1598, 11e druk, Utrecht, bl. 184.
- 6 I. de Wolff, predikant, in sy artikelreeks in *De Reformatie*, 27 Okt. 1951—19 Januarie 1952 „Onze vaderen en de Lutherse in verband met artt. 27—29 N.G.B. (Bijdragen tot kennis van de verhouding van de Gereformeerden tot de Lutherse in ons land van omstreeks 1571—1620).
- 7 Handboek 1952 ten dienste van De Gereformeerde Kerken in Nederland, onder redactie van prof. dr. K. Schilder † opgeneem onder art. 28 Kerkorde: *Overheid en geref. religie*. De overheid is gehouden alle secten, in 't bijzonder de paapse afgoderij, te weren:
 - 1e. omdat de wapenen voor de gereformeerde religie zijn opgenomen, gelijk blijkt uit de Apologie van Prins Willem, als ook uit een Trac-

- taattie getiteld „De rechte Spore” gedrukt bij Aart Meurs in Den Haag, 1617;
- 2e. 't blijkt ook uit de Unie, gesloten tussen Holland en Zeeland;
 - 3e. 't is eveneens vervat in de Unie van Utrecht, 1579;
 - 4e. men zie mede 't accoord van de hertog van Anjou 1581, art. 13;
 - 5e. dit behelst ook de eed van de Kapitein- en Admiraal-Generaal;
 - 6e. evenzo de eed van 't partic. gouvernement van elke provincie, 1625;
 - 7e. voorts het formulier van de eed, in gebruik bij de militie;
 - 8e. de practijk in de steden, die met de wapenen gewonnen worden;
 - 9e. de uitschrijving van alle vast- en bededagen;
 - 10e. de opdracht van de Staten-Generaal vóór de Acta der Dordtse Synode. Classis Acquoy, 9 Juni 1642.
- 8 Sien Kerkelijk Handboekje, opnieuw uitgegeven op last van de Generale Synode der Gereformeerde Gemeenten in Nederland, Utrecht, 1961, bl. 218—223.
 - 9 Oudste sekretaris en substituut griffier van die Hof van Holland, Seeland en Wes-Friesland in die Inleiding op sy Regsgeleerde Woordenboek, 's-Gravenhage, 1773, bl. 5.
 - 10 Referaten-Bundel Congres van Gereformeerden, gehou in Amersfoort, 30 Maart—1 April 1948, bl. 53—148. Verslag van die bespreking in Verslag-Bundel 1949, bl. 71—98. Volgens 'n berig in die Nederlands Dagblad van 15 Sept. 1970 het ds. Francke 'n nadere studie aan hierdie saak gewy, waarby hy die hoofsaak van sy standpunt handhaaf.
 - 11 Joh. Francke: De Kerk en het Sociale Vraagstuk, Rotterdam, 1954, 440 bl.
 - 12 De Reformatie, 20 Julie 1945. Ook opgeneem in K. Schilder: Schriftoverdenkingen, deel 3, 1958, bl. 14—19.
 - 13 Artikelenreeks in De Reformatie, 19 April 1947—23 Augustus 1947 „Zelfstandig optreden in die politiek?”
 - 14 De Reformatie, 23 Februarie 1952.
 - 15 P. Deddens, hoogleraar in kerkreg en kerkgeskiedenis in Kampen, 1946—1958, De Reformatie, 5 Desember 1953.
 - 16 J. Faber, gereformeerde predikant, vanaf 1969 hoogleraar in die dogmatiek ens. aan die „Theological College of the Canadian Reformed Church” in Hamilton, Ontario, Canada.
 - 17 G. Goossens, gereformeerde onderwyser, eers in Nederlands-Indië, nou in Nederland.
 - 18 C. Trimp, hoogleraar in die amptelike vakke ens. in Kampen, in 'n toespraak „Antithetisch en Universeel”, gehou vir die Gereformeerde Politiek Verbond op 29 Januarie 1966.
 - 19 I. A. Diepenhorst, sinodaal-gereformeerde politikus, oud-regspresident aan die Vrije Universiteit, lid van die Nederlandse Senaat, oud-minister van Onderwys ens. Schilder bestry sy opinie o.a. in De Reformatie van 14 Junie 1947.
 - 20 Kracht en doel der Politiek, bl. 111—116, gee 20 punte. Hierdie geskrif is die resultaat van skriftelik en mondeling kontak tussen F. A. den Boeft, E. Th. van den Born, R. H. Bremmer, P. Deddens, D. van Dijk, J. Francke, S. Greijdanus, B. Holwerda, H. Knoop, C. H. Lindeboom, K. Schilder, C. Veenhof, G. Visée, J. A. Vink, A. Zijlstra, almal lid van die Gereformeerde Kerk. Die redaksie is versorg deur C. Veenhof, emeritus hoogleraar in die amptelike vakke ens. in Kampen en deur A. Zijlstra,

oud-lid van die Nederlandse Volksraad.

- 21 J. Kamphuis, hoogleraar in kerkreg en kerkgeskiedenis, Kampen, De Belijdenis der Ned. Gereformeerde Kerken over de overheid, in: Ons Politeuma, Gereformeerd Staatkundig Tijdschrift, April 1964.
- 22 C. Vonk: De Voorzeide Leer, deel IIb, De Geloofsbelijdenis, Barendrecht, 1956. Bl. 549—666 handel oor art. 36.
- 23 Lid van die Nederlandse Volksraad. Sekretaris Gereformeerd Politiek Verbond in Ons Politeuma, Gereformeerd Staatkundig Tijdschrift, Jan./Febr. 1961 en Mei 1964.
- 24 Handeling Alg. Sinode Potchefstroom, 1949 en 1970. Die kritiese studie van prof. dr. D. C. S. van der Merwe, In die Skriflig, Tydskrif van die Gereformeerde Teologiese Vereniging, Oktober 1969, waarin o.m. 'n redaksionele verbetering van art. 36 N.G.B. voorgestel word.
- 25 Vgl. J. N. Oberholzer: Futiele gedingvoering en die ontoeganklikheid van ons privaatreg in Huldigingsbundel Daniel Pont 1970, Kaapstad, bll. 263—272.
- 26 J. A. Wormser: De Kinderdoop, Herdruk (1938) van tweede uitgawe (1862), Amsterdam, bll. 3—5.